

VOORWERP VAN GODS LIEFDE

Titus Brandsma
over de weg die God en mens met elkaar gaan

Lezing tijdens de jaarlijkse herdenking van Titus Brandsma
(Nijmegen 31 oktober 2009)

door

Susan van Driel O.Carm.

REEKS KARMELOITAANSE VORMING

ten behoeve van initiële en voortgaande vorming
van de Karmelfamilie Nederland
voor intern gebruik in kopievorm uitgegeven
door Sanny Bruijns en Rudolf van Dijk

1. *De verhalen rond Elia*. Nieuwe Nederlandse vertaling door Kees Waaijman O.Carm. Boxmeer, 2002; 2007².
2. Nicolaas de Fransman O.Carm., *De brandende pijn*. Carmelitaanse stemmen over beschouwing en apostolaat. Ascetische bijdragen, 2. Nederlandse vertaling van *Sagitta ignea* door Dominicus Wijnhoven O.Carm. (Dordrecht, 1966). Boxmeer, 2002; 2007².
3. *Het boek over de eerste monniken*. Carmelitaanse stemmen over beschouwing en apostolaat. Ascetische bijdragen, 1 (Merkelbeek, 1943). Nederlandse vertaling van *Liber primorum monachorum* door Irenaeus Rosier O.Carm. en Rumoldus Mollink O.Carm. Boxmeer, 2002.
4. Franciscus Amelry O.Carm., *Een Dyalogus, of tsamensprekinge der Sielen ende Schriftuerlijke bewijs, die Siele tot kennisse van haren Bruydegom treckende*. Naar de uitgave van 1551 bij Symon Cock te Ieper bewerkt door Rudolf van Dijk O.Carm. Boxmeer, 2003.
5. Falco Thuis O.Carm., *Titus Brandsma (1881-1942), de Karmeliet die ons blijft inspireren. Een model voor karmelitaans leven in het derde millennium?* Boxmeer, 2003.
6. Michael a S. Augustino O.Carm., *Marie-vormigh ende Mariehuyck leven in Maria om Maria*. Naar de uitgave van 1669 bij G. Lints te Mechelen bewerkt door Rudolf van Dijk O.Carm. en met de hertaling van Theodulf Vrakking O.Carm. Boxmeer, 2003.
7. *Het leven van Maria Magdalena de Pazzis in beeld*. Naar de uitgave van Vita Seraphicae Virginis S. Mariae Magdalenaee de Pazzis (1670), met vertaling van de Latijnse bijschriften bij de gravures van Abraham van Diepenbeke door Rudolf van Dijk O.Carm. Boxmeer, 2003.
8. *De gebrandschilderde ramen in het Karmelklooster te Boxmeer*. Met vertaling van de Latijnse onderschriften door Theodulf Vrakking O.Carm. en toelichtende tekst door Sanny Bruijns O.Carm. Boxmeer, 2004.
9. Boudewijn Leers O.Carm., *Fioretti van Onze Lieve Vrouw van de berg Karmel*. Vertaald naar de interne Latijnse teksteditie met Engelse vertaling van Richard Copsey O.Carm. door Sergius Brandehof O.Carm. Bewerkt en ingeleid door Rudolf van Dijk O.Carm. Boxmeer, 2005.
10. Mariet Stickers O.Carm., *De geestelijke weg van Maria Petyt*. Boxmeer, 2005.
11. Kees Waaijman O.Carm., *De Karmelstilte*. Oorspronkelijke tekst van de Engelstalige bijdrage in Carmelus, 40 (1993) 11-42. Met een voorwoord door Rudolf van Dijk O.Carm. Boxmeer, 2005; 2007².
12. *De geestelijke weg van Elia. De Eliacyclus van Janet Brooks Gerloff in de abdijkerk van Kornelimünster*. Ingeleid en toegelicht door Rudolf van Dijk O.Carm. Met vertaling van *1 Koningen* 19,1-19 door Kees Waaijman O.Carm. Boxmeer, 2006.
13. John Welch O.Carm., *Seizoenen van het hart. De spirituele dynamiek van het karmelitaanse leven*. Uit het Engels vertaald door Anny Marsman-Hümmels en Nicola van de Rakt O.Carm. Boxmeer, 2007.
14. *Ach... Liber amicorum et amicarum ter gelegenheid van de vijfenzestigste verjaardag van Kees Waaijman*. Onder redactie van Rudolf van Dijk O.Carm. Met een voorwoord door Ben Wolbers O.Carm. Boxmeer, 2007.

Zie verder op de binnenzijde van de achterkaft →

Tijdens mijn masterstudie interreligieuze spiritualiteit heb ik mogen werken aan een scriptie onder de titel *De mystagoog Titus Brandsma*. Ik richtte mij daarin op een onderzoek naar de artikelen die Titus Brandsma drie jaar lang iedere zaterdag publiceerde in het dagblad *De Gelderlander*. Het waren artikelen over de zaken waar hij op dat moment mee bezig was, die hij bestudeerde of die hij gewoon interessant vond.

Deze wekelijkse artikelen hebben heel vaak een historische of literairhistorische inslag. Ze zijn gericht op wetenswaardigheden omtrent kloosters, geven een verslag van de herkomst van geschriften of verhalen de levensloop van schrijvers, vromen en mystici. Met deze artikelen is echter ook nog iets anders aan de hand. Ze hebben ook een mystagogische lading. Dit betekent dat het niet gaat om de overdracht van inhoudelijke kennis, maar om de interpretatie en verklaring van de beleving van Godbetrokkenheid.

Titus Brandsma schreef zijn artikelen in *De Gelderlander* – voor de gewone krantenlezer! – over onderwerpen die dus óók alles te maken hebben met de relatie tussen God en mens, over de ervaring van mensen die schreven over hun zoektocht naar God en over de vraag hoe ze door God gevonden werden. Titus wilde mensen door zijn artikelen inzicht geven in wat er gebeurt, als God en mens om elkaar bewogen zijn. Hij stelde zich ten doel hierdoor zijn lezers te laten weten: Jij kunt die weg ook gaan.

1. BELANGSTELLING VOOR MYSTIEK TUSSEN DE WERELDOORLOGEN

Wij weten dat vooral Titus Brandsma in de jaren tussen de twee Wereldoorlogen op het gebied van de middeleeuwse mystiek van de Nederlanden belangrijk werk heeft verricht door verzameling van en onderzoek naar geestelijk-literaire bronnen. Er zijn dan ook veel publicaties over dit onderwerp van zijn pen verschenen.

Al heel spoedig na het oprichten van de *Katholieke Universiteit* (1923) in Nijmegen richtte hij het *Instituut voor de Geschiedenis der Nederlandse Mystiek* op. Hij bracht uiteenlopende wetenschappers bijeen die hun krachten konden bundelen om dit onderwerp op een gedegen wetenschappelijke wijze te kunnen benaderen. Titus Brandsma werkte veel samen met de professoren W. Mulder en J. Van Ginneken; Mulder voor het historisch onderzoek, Van Ginneken voor de literaire benadering en natuurlijk Brandsma zelf, voor wie de spiritualiteit in het centrum van de aandacht stond.

Titus Brandsma was ook betrokken bij het *Ruusbroecgenootschap*, waarvan de pioniers van meet af streefden naar samenwerking met Nederlandse wetenschappers. Hij schreef bijdragen in het tijdschrift *Ons Geestelijk Erf*, dat vanaf 1927 vier maal per jaar verschijnt. Het was op zijn initiatief dat in 1929 begonnen werd met een reeks *Bloemen van ons Geestelijk Erf*.

Om de wekelijkse rubriek *Van ons Geestelijk Erf* in *De Gelderlander* beter te begrijpen is belangrijk de doelstelling van de reeks *Bloemen van ons Geestelijk Erf* nader te beschouwen. Het doel van deze uitgaven was om Middelnederlandse geestelijk literatuur in de oorspronkelijke tekst uit te geven, voorzien van een juxtavertaling in modern Nederlands. De serie diende 'tot stichting van het brede

gecultiveerde en devote publiek', aldus de website van het Ruusbroecgenootschap.¹ Titus zélf schrijft over de serie, dat ze bedoeld is om 'de schone, maar in hun oude taal slechts door weinigen te genieten voortbrengselen onzer middeleeuwse geestelijke letterkunde te brengen onder de ogen en in het hart van het gehele Nederlandse volk'.² De redactie van *Bloemen van ons Geestelijk Erf* motiveerde in 1928 haar werk als volgt. Zij wil

...niet slechts kennis verspreiden omtrent het leven en de werken van onze Nederlandse mystieken, maar ook deze woorden weer opnieuw doen klinken in Nederland, hoorbaar en verstaanbaar in zo breed mogelijke kring, opdat zij weer, als eens, toen ze werden gesproken en neergeschreven, bezieling brengen aan ons volk en het trekken tot meer innerlijk leven.³

Henk Aukes schrijft in zijn biografie over Titus: 'Het is duidelijk genoeg dat wij hier de apostolische Brandsma betrapten in een conflict met de academicus van die naam'.⁴ Immers, waarom die juxtavertaling? Het ging Titus duidelijk om méér dan de heruitgave van Middelnederlandse geestelijke werkjes. Een studax hoeft het niet per se te interesseren dat de oude woorden in een zo breed mogelijke kring hoorbaar en verstaanbaar zouden worden.

Titus Brandsma had echter niet alleen een wetenschappelijke gedrevenheid, maar ook en misschien vooral was hij gedreven om God en mensen. Titus wilde bezielen, Titus wilde mensen de Godsrelatie induwen. Niet voor niets begint hij met het schrijven van de reeks artikelen in de wekelijkse rubriek *Van ons Geestelijk Erf*. Ja, hij had ook het geld nodig, zoals Aukes schrijft. Maar hiermee had hij bovendien de kans een nog veel breder publiek te bereiken dan dat waarvoor *Bloemen* werd uitgegeven. Nu gaat hij schrijven voor de gewone krantenlezer. Nergens anders heeft hij zo stug doorgeschreven. Hij houdt het vol, op de paar maanden na waarin hij te ziek was. Van 30 april 1938 tot 15 november 1941 schrijft hij zijn wekelijkse artikelen, tot zo'n zes weken voordat hij zou worden opgepakt, dus tot zeven maanden vóór zijn overlijden in Dachau.

2. EERBIED VOOR HET GESCHREVEN WOORD

Toen ik mij begon in te lezen in de betreffende artikelen, stuitte ik direct op iets dat ik een tijdje niet doorzag. Titus Brandsma laat namelijk heel vaak de schrijvers van de teksten aan het woord veelal zonder begeleidend commentaar. Het lijkt heel vaak of Titus Brandsma helemaal verdwijnt achter al die mystici en vromen die hij aan het woord laat. Een belangrijke vraag in het begin van deze studie was dan ook: waar is Titus zélf in al die citaten die hij zijn lezers presenteert? En het was toch de mystagoog Titus Brandsma waar ik naar op zoek was, niet naar de inzichten van al die godzoekers die al lezend aan mijn ogen voorbijtrokken.

Deze vraag hield mij bezig tot het moment dat het – eigenlijk eenvoudige – antwoord tot mij doordrong: de zo om mensen bewogen Titus koos natuurlijk niet voor niets déze teksten uit om die aan zijn lezers te presenteren. Hij had immers

¹ www.ua.ac.be/ruusbroec : geschiedenis.

² T. Brandsma, 'Ter Inleiding', *Bloemen van ons Geestelijk Erf* 2 (1928) 6. – H.W.F. Aukes, *Het Leven van Titus Brandsma*, Utrecht; Antwerpen, 1985³, 93.

³ T. Brandsma, 'Bloemen van ons Geestelijk Erf', *Ons Geestelijk Erf* 2 (1928) 5.

⁴ Aukes, *Brandsma*, 93.

zoveel andere tekstuitsneden kunnen nemen. Ook de wijze waarop hij de citaten in zijn artikelen tot een nieuw geheel componeert, hoe hij teksten soms lichtelijk een ander accent geeft en wat hij door compositie benadrukt – dit alles laat zien wat Titus aan zijn lezers wil vertellen én dus ook wat hij minder belangrijk vindt. Ik zag in dat Titus zich niet verschuilt achter de mensen en teksten die hij bespreekt in de artikelen. Door ze vaak zonder commentaar te presenteren gaat hij er juist middenin staan. Hij wil in zekere zin garant staan voor deze woorden van mensen die ooit hebben geschreven over hun ervaringen en over de wijsheid die zij hebben opgedaan in hun vaak levenslange relatie met God. Het zijn hún woorden waarmee Titus zijn lezers inwijdt op de geestelijke weg. En dáárover ging mijn scriptie: over Titus Brandsma als mystagoog, hoe hij aan zijn lezers inzicht wil geven in de verborgen werking van God in ieder leven. Verborgen, want wij kunnen nooit zien welke weg God met iemand gaat. Wij kunnen alleen maar zelf ervaren of beluisteren wat anderen erover vertellen, en hopen in de ervaring te worden meegenomen.

3. HET IS ALTIJD GODS WERK

Bij de bestudering van de artikelen speelden voor mij vragen als: wat is volgens Titus eigenlijk het grondbeginsel van de Godsrelatie? Welke zijn zijn vooronderstellingen en wat is volgens hém het belang en het doel? Heel concreet: wat gebeurt daar eigenlijk, als God en mens met elkaar op weg gaan?

Het eerste dat bij nadere beschouwing opviel, was dat Titus Brandsma maar weinig verschil maakt tussen de mystieke weg en de weg van de ascese, of – zoals het tegenwoordig wordt genoemd – ‘inoefening’, dus tussen de genadige inwerking van God en het ascetisch werken van de mens naar God toe. Titus schrijft in 1937 in de *Katholieke Encyclopedie*:

Mystiek, een bijzondere vereniging van God en de mens, waarbij deze zich Gods tegenwoordigheid bewust wordt en zich dus ook zijnerzijds met God verenigt. De mystiek heeft dus een tweezijdig karakter. De bijzondere vereniging van God met de mens, zodat het goddelijke niet langer schuil gaat achter het menselijke, maar innerlijk bewust wordt, kan men het goddelijke wezenselement van de mystiek noemen, terwijl de ontvankelijkheid van de mens door deze goddelijke begenadiging, haar ervaring in de mens en haar invloed op zijn leven, haar menselijke omkleding vormt.⁵

En ergens anders schrijft hij:

Het onderscheid tussen beide [ascese en mystiek], wordt meer dan wenselijk is, verscherpt, doordat men bij de beschouwing van het ascetisch leven te uitsluitend het oog richt op het menselijke en te weinig bedenkt, dat God door zijn genade hier eveneens werkzaam is, zij het dieper schuilgaand achter het menselijke, terwijl in het mystieke leven de goddelijke inwerking overvloediger wordt en niet langer schuilgaat, hetgeen zeker formeel een andere toestand te voorschijn roept, maar toch niet zo verschillend als soms wordt aangegeven.⁶

Heel opvallend eigenlijk, wat Titus hier schrijft. Immers, vaak wordt die tegenstelling heel scherp gesteld. Vooral ook in onze tijd, waarin heel veel nadruk wordt gelegd op de mens die passief, in ontvankelijkheid openstaat voor Gods inwerking. De ascese,

⁵ T. Brandsma, *Mystiek, een bloemlezing* (ed. B. Borchert), Nijmegen, 1985, 19.

⁶ T. Brandsma, *Mystiek*, 27-28.

de vernietiging en ontleding die de mens nastreeft, is in onze dagen eigenlijk een beetje verdacht. Maar Titus vraagt zich af: ja, waarom heeft een mens eigenlijk die gedrevenheid in zich die de mystici die hij bestudeerde, tot ascetische oefeningen kon drijven waarbij ons nu de rillingen over het lijf lopen? Het antwoord van Titus is: omdat het tóch God is die de mens trekt, omdat God ook daarin aan het werk is.

God is aan het werk. Dáár ligt voor Titus het begin van alles. Hij ging áltijd van het geloofsbeginsel uit dat God in iedere mens aan het werk is, in iedere mens, helemaal niemand uitgezonderd. En dát inzicht is volgens mij vooral de reden waarom hij ook over mystiek schreef voor heel gewone mensen. Dat was in die tijd toch niet helemaal gewoon. Mystiek werd nogal eens beschouwd als iets dat een beetje verdacht was, iets dat zich afspeelt in het gevoel van de mens en daardoor dus niet te controleren is. 'Moet je gewone mensen daarmee belasten?', was een vraag die nog wel eens werd gesteld. 'Hebben mensen niet genoeg aan de leer van de kerk?'

Voor Titus Brandsma was dat geen punt. Hij ging altijd van het geloofsprincipe uit dat God in iedere mens geïnteresseerd is en iedere mens op een eigen wijze naar zich toetrekt; naar zich toetrekt door zijn Aanwezigheid. God is volgens hem in iedere mens werkzaam aanwezig, en dát maakt iedere mens in principe een mysticus.

In zijn boeken en artikelen schrijft Titus telkens weer over wat hij steeds noemt de *wezenlijke vereniging* tussen God en mens. Over die diepe aanwezigheid van God schreef hij heel graag. Het was misschien wel zijn meest favoriete onderwerp. Om te beginnen – schrijft Titus – heeft de mens een oorsprong die goddelijk is, want iedere mens is uit God geboren, al van vóór alle tijden. Van vóór alle tijden, schrijft hij 'spruiten wij uit God voort, zoals Hij ons ziet, Hij ons kent, Hij ons wil'.⁷ Het is dan ook goed, aldus Titus, dat een mens steeds weer gedenkt:

...dat wij van eeuwigheid door God gekend en gewild zijn, dat wij geestelijk in God hebben voorbestaan van eeuwigheid, in God een voorstelling van ons leefde en een beeld van ons bestond door God zelf gevormd en dat weerspiegelt, wat God zich van ons heeft voorgesteld, wat wij zouden moeten zijn, in hoe grote heerlijkheid Hij gewild heeft, dat wij zouden uitstralen. Naar dat beeld moeten wij terug.⁸

4. 'EEN BOEK VAN HOGE MYSTIEK'

Titus bestudeerde heel veel geschriften uit de mystieke literatuur van de Nederlanden. Maar ook hij had zijn lievelingsboeken. Eén van zijn meest geliefde boeken was de *Evangelische Peerle*.⁹ Het is geschreven in de zestiende eeuw door een schrijfster die anoniem wilde blijven. Dat is haar ook gelukt, niemand weet haar naam, hoewel daar heel veel studie naar is verricht, ook door Titus.

Hij begint zijn artikelenreeks over dit onderwerp met de opmerking: 'Onder de geestelijke geschriften uit de eerste helft van de zestiende eeuw neemt de *Evangelische Peerle* een zeer bijzondere plaats in. [...] Het is een boek van hoge

⁷ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf - De Evangelische Peerle II, inhoud en strekking', *De Gelderlander* 91 (13 mei 1939).

⁸ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf - De Evangelische Peerle, inhoud en strekking II', *De Gelderlander* 91 (20 mei 1939).

⁹ Vgl. *Mt* 13,45-46: 'Ook gaat het met het koninkrijk der hemelen als met een koopman op zoek naar mooie parels. Toen hij één kostbare parel gevonden had, ging hij alles verkopen wat hij had en kocht hij haar'.

mystiek, maar tegelijk van innige, voor allen geschikte ontboezemingen'.¹⁰ Een combinatie die Titus kon waarderen. Als het om de goddelijke oorsprong van de mens gaat, haalt Titus vaak dit werk aan:

O glans van het eeuwig Licht, eeuwig ben ik ongeschapen in U geweest, in Uw Goddelijke gedachte, in Uw Goddelijk verstand, in Uw Goddelijke Wil. En Gij hebt mij nu geschapen in deze persoon, in deze tijd, van deze ouders, onder deze planeet, en Gij hebt mij gerangschikt in zulke staat zoals het beliefd.¹¹

Zo bidt de schrijfster hartstochtelijk tot haar God. Ze gaat heel ver, ze schrijft: '...eeuwig ben ik ongeschapen in U geweest'. 'Ongeschapen', alleen God is ongeschapen. Volgens de schrijfster van de *Peerle* mag het oorspronkelijk beeld van ieder mens in God worden gedacht. Aan deze woorden proefde Titus Brandsma hoe kostbaar ieder mens moet zijn in Gods ogen. Maar, schrijft Titus ook, dit geldt niet alleen voor de mens. Het geldt voor álles dat is:

Dit voortkomen uit Gods hand moet niet gezien worden als een eenmalig scheppend gebeuren in de tijd, maar het is schepping, steeds door, al de tijd, dat wij bestaan. We moeten er veel meer aan denken, dat álles in zijn oorsprong Goddelijk is, dat het in het diepste van zijn wezen van God voortkomt en wij het dus niet slechts als uiterlijk door God ons gegeven moeten denken, gegeven op de wijze als ook wij elkander iets geven, maar er veel meer aan moeten denken, dat God het voor ons heeft geschapen en dat hetgeen ons geboden wordt, in zijn oorsprong geheel Goddelijk is.¹²

God heeft iedere mens en alles dat is, zo lief dat Hij alles, ieder moment, scheppend in het bestaan houdt. 'Schepping, steeds door, al de tijd, dat wij bestaan'. En daarbij is alles niet slechts uiterlijk door God aan ons geschonken. Ik voel aan dat het hier niet gaat om zoiets als een rentmeesterschap waarbij wij het beheer en het gebruik hebben over wat ons is geschonken zoals ons goeddunkt, zolang we maar binnen de normen en kaders blijven die gesteld zijn door de Heer van al dat is. Nee, alles is in oorsprong goddelijk en daarom uiterst kostbaar, kostbaar omdat het is. God houdt álles hier en nu, inclusief onszelf, in het bestaan. God scheidt, nu, hier. Niet ik adem, God ademt in mij. Niet jij leeft, maar God leeft in jou. Misschien nog beter gezegd: God leeft jou, God leeft die vogel buiten en de mieren tussen de tegels, de vlieg op de wand.

God houdt álles in het bestaan. Zodra Hij dit niet doet, bestaat het niet. Met iedere zucht van onze ademhaling houdt God ons in het leven, in het bestaan, zoals Hij alles in het bestaan houdt. Iedere tel, iedere microseconde. 'Want overmids Hem zijn alle dinc, ende in Hem ende aen Hem hanghet hemel ende eerde ende alle natuere', schreef de zo door Titus bewonderde Ruusbroec.¹³

Die wezenlijke eenheid tussen God en mens is voor Titus Brandsma zo'n belangrijk inzicht dat hij in de beschrijvingen van dat voor hem toch zo belangrijke boek als de *Peerle* toch op een opvallende wijze de woorden van de schrijfster een eigen draai geeft. De schrijfster spreekt in haar werk uitgebreid over het voorbestaan van de mens in God én over de 'drievoudige geboorte van de mens uit God': naar de geest, naar de ziel en naar het lichaam. Die geboorten laten uiteindelijk in de mens

¹⁰ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – De Evangelische Peerle', *De Gelderlander* 91 (6 mei 1939).

¹¹ Anoniem, *De Evangelische Peerle*, deel 1. Proeve van een overzetting in modern Nederlands van een druk uit 1629; Oosterhout, 1958, 86.

¹² T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – Jan Pelgrim Pullen (1550-1608) II en III', *De Gelderlander* 90 (24 september en 1 oktober 1938).

¹³ Jan van Ruusbroec, *Die cierheit der gheesteliker brulocht*, (ed. J.B. Poukens en L. Reypens), 1,144-1,115 en 1,183.

de liefde volkomen geboren worden. Het vóórbestaan van de mens in God is hier het uitgangspunt, hier ligt de kiem van wat kán gebeuren. Want, staat in de *Peerle* geschreven: Vóór de drie geboorten kunnen plaatsvinden, is het noodzakelijk dat de mens

...bloot, ledig en afgescheiden is en dat alle vermogens van de ziel ordelijk op hun plaats zijn door de wil, de begeerte en de goede mening in alles aan God gehoorzaam, zodat God er mee werken kan. Zo keert de mens in zichzelf, wordt hij boven al zijn vermogens getrokken in de woeste woestijn van de Godheid, zinkt zijn geest zo diep in vereniging met God, dat zijn wezen doorgoten wordt met het Wezen van God, dan vindt plaats de eeuwige geboorte van God in onze geest. God neigt zich tot deze pure grond en in Zijn Alvermogen kent Hij Zichzelf in ongemeten klaarheid. Uit overvloed Zijner rijkdommen spreekt Hij Zijn eeuwig Woord in deze edele grond uit. Hij doorstraalt de geest door de klaarheid van de goddelijke Zon, zodat alle vermogens de inwerking van God ondergaan. Het verstand verbleekt tengevolge van het ongeschapen Licht [...]. Keert de ziel in zichzelf en treedt zij in God, dan wordt zij vormenloos, beeldenloos, grondeloos, wezenloos.¹⁴

Titus Brandsma neemt de woorden van de schrijfster over: ‘vormenloos, beeldenloos, grondeloos, wezenloos’. Maar over de geboorte naar de geest schrijft hij: ‘...hoe wij van alle ééuwigheid in God geboren worden en [...] vormloos, beeldloos, grondeloos en wezenloos, dat wil zeggen zonder innerlijke noodzakelijkheid van de bepaling van ons wezen, uit God voortspruiten, zoals Hij ons ziet, Hij ons kent, Hij ons wil’.¹⁵

‘Van alle eeuwigheid’, Titus plaatst de geboorte naar de Geest vóór alle ordeningen van de wil en ‘de gehoorzaamheid aan God in alles’ zijn verwezenlijkt. Iedere mens, ja alles dat is, is naar de Geest geboren uit God. Daar vindt de mens de grond van zijn bestaan. Verdere geboorte, die naar de ziel, verdere omvorming dus van de hogere vermogens, kan volgens hem alleen op grond van deze geboorte, die er altijd al is geweest en ook nooit teniet gedaan kan worden.

Dit gaat aldus aan alles vooraf. Zelfs voordat de mens ook maar in God gelooft, voordat een mens ook maar deugdzaam is, vindt iedere mens de grond van zijn of haar bestaan in God. God en mens vormen van eeuwigheid een levenseenheid die van de mens uit nooit te verbreken is. God is de oorsprong en bestaansgrond van de mens, en zonder God – die de mens altijd, áltijd scheppend in het bestaan roept en houdt – bestaat de mens helemaal niet. Iedere mens, ieder wezen, ieder ding bestaat of leeft alleen maar uit Gods genade.

Maar wat als mensen vragen, en dat komt nogal eens voor: is een mens dan helemaal niets in zichzelf? Titus zou waarschijnlijk hebben gezegd: nee, eigenlijk is een mens helemaal niets, want een mens is niet uit zichzelf. Een mens is helemaal niets, de mens is niet-ig, maar tegelijk is het precies dát wat de verhevenheid of de adeldom van de mens vormt. Zoals het ook de adeldom van de hele schepping is.

5. ‘ONZE HOOGSTE EN ENIGE GLORIE’

Jan Pelgrim Pullen is ook een van de schrijvers waar Titus een extra waardering voor had. Deze auteur was overigens sterk beïnvloed door Ruusbroec en door de *Peerle*. In artikelen die handelen over Pelgrim Pullen, schrijft Brandsma meer uitgebreid over die niet-heid van de mens. In een artikel lezen wij: ‘Tegenover God zijn wij zo nietig

¹⁴ Anoniem, *De Evangelische Peerle*, deel 1, 132-133.

¹⁵ T. Brandsma, ‘Van ons Geestelijk Erf – De Evangelische Peerle II, inhoud en strekking’, *De Gelderlander* 91 (13 mei 1939).

en onbetekenend, dat wij als “niets” zijn in vergelijking met zijn oneindig wezen. Wij mogen echter als onze hoogste en enige glorie zien, dat wij van God voortkomen en als voortkomend uit zijn hand met Hem verbonden zijn’.¹⁶

Ja, wij zijn als niets, maar wat kan er nu hoger zijn dat die goddelijke oorsprong? Wat kan er mooier zijn dan die wezenseenheid tussen God en mens? Het is dan ook in die diepte van de ziel, daar op de plaats van die ‘wezenlijke vereniging van God en mens’, waar de mens pas *werkelijk* wezenlijk? leeft. In de diepte van de ziel geeft God het leven, en hoe meer de mens in contact kan treden met die diepe laag waar God ieder moment het leven aanblaast, des te meer de mens bij het ware geluk kan komen. Dat ware geluk is datgene waar het verlangen van een mens eigenlijk naar uitgaat. Naar het Geluk en het Leven – met hoofdletters. Naar het Leven en de Liefde waaruit het bestaan wordt ontvangen.

Dát is ook de plaats waar het verlangen vandaan komt waardoor mensen überhaupt op weg gaan naar God. Titus Brandsma zag in al die geschriften die hij bestudeerde, het antwoord op de vraag: hoe kan het dat een mens naar God verlangt, dat de mens zelfs verliefd kan zijn op God? Titus las in zijn geliefde mystieke geschriften: Dáár, diep in de ziel van de mens, waar God en mens met elkaar verbonden zijn ligt het begin van de liefde voor God. Daar trekt God zelf de mens naar zich toe door het vuur van het verlangen aan te blazen. Dáár, zegt Titus, is een vonk vanuit God die kan aanwakkeren tot een enorm liefdevuur.

God, die volgens Maarten Luther een vuuroven van liefde is, is de bron van de liefde die de mens zo rusteloos laat zoeken. In de *Evangelische Peerle* staat een tekst die de oorsprong van de liefde beschrijft:

O Leven aller levenden, Licht aller lichten, Wezen aller wezens, Liefde van alle liefde, zo ben ik dan uit het innigste merg, uit de grondeloze Goedheid van Uw vaderlijk hart voortgekomen en hebt Gij Uw geest in mij uitgestort, zijt Gij het leven van mijn ziel, en houdt Gij mijn ziel in U [in] stand, woont Gij met Uw Goddelijk Wezen in de eenheid van het wezen van mijn ziel, zijt Gij de macht en de kracht van mijn geest, de wijsheid en het licht van mijn gemoed en de goedheid die mijn ziel vervult, omvangt, bestuurt en doet leven in liefde. Omdat ik aldus uit U ben voortgevloeid als lief uit de Geliefde, daarom zijt Gij de allerliefste; want Gij blijft altijd met Uw Goddelijke tegenwoordigheid in mijn ziel en zult nooit van haar scheiden, daar mijn ziel buiten U geen ogenblik kan leven.¹⁷

Op een prachtige poëtische wijze verwoordt de schrijfster van de *Peerle* hoe zij God ervaart als het leven van haar leven. Zij zegt dat zij is voortgekomen uit het ‘innigste merg’ van God. Dit lijkt op de woorden van Adam als hij Eva ziet: eindelijk ‘been van mijn gebeente...’.

Maar de mooiste zin uit deze tekst is, meen ik: ‘Omdat ik aldus uit U ben voortgevloeid als lief uit de Geliefde, daarom zijt Gij de allerliefste’. Hier geldt: het verstand kan hier geen werk doen, maar de liefde kan in ons opspringen, als wij die woorden horen. Deze tekst laat weten dat wij uit God zijn en dat het Gods liefde is die in ons de liefde wekt. Een prachtig voorbeeld van een mystagogische tekst: niet alleen vertelt die tekst over de eenheid tussen God en mens, maar het is vooral óók een tekst die de liefde voor God kan helpen ontsteken. Het hart kan geraakt worden en opengaan. En juist dát wilde Titus bij de lezers van zijn artikelen bereiken. Daarom moedigt hij altijd zijn lezers aan om God te zoeken ín de eigen ziel. Natuurlijk, de natuur is prachtig en God heeft zijn beeld overal in neergelegd. Maar

¹⁶ T. Brandsma, ‘Van ons Geestelijk Erf – Jan Pelgrim Pullen (1550-1608) II’, *De Gelderlander* 90 (24 september 1938).

¹⁷ Anoniem, *De Evangelische Peerle*, deel 1, 84-85.

telkens zegt hij dat de enige plaats om God werkelijk te ontmoeten in onszelf ligt, in de eigen ziel.

In een artikel over 'Overgangen in onze geestelijke letterkunde', waarin hij de door Eckhart beïnvloede geestelijke literatuur van de lage landen behandelt, schrijft Titus dat een mens moet gaan

...in het innigste van de ziel, daar waar God zelf in de ziel woont en het vuur van zijn liefde in haar ontsteekt, het vonkje van de ziel heeft aangestoken als de bron van licht en warmte in het verkeer met Hem [...]. Niet in het schepsel dat Hem slechts flauw weergeeft, niet in allerlei beelden, maar in Hemzelf moeten wij God zoeken, gelijk Hij zich in het binnenste van onze ziel aan ons openbaart.

Maar hoe moeten we dat dan doen? Titus vervolgt:

Maar dan moeten we in onszelf treden, de verbeelding terugdringen en trachten op te gaan in het geestelijk Licht, dat in onszelf uitstraalt van de Godheid, een Licht dat tegelijk ons aantrekt als de Zon, maar ook ontoegankelijk is voor onze zwakke vermogens. We moeten in God leven, die ons wezen met zijn wezen vervult en één met Hem zijn. In onszelf komen we van God voort, die in ons woont, zodat in ons met ons, die uit God voortkomen, ook de voortkomst moet worden gezien van God de Zoon, met Wie wij uit de Vader van eeuwigheid zijn voortgekomen.¹⁸

'In onszelf treden [...] en trachten op te gaan in het geestelijk Licht'. Titus Brandsma spreekt echter in één adem over de ontoegankelijkheid van God en over onze zwakke vermogens. In onszelf is er een Licht dat ons aantrekt. Maar wij kunnen dit niet zomaar bereiken, al is het ons zo nabij en al verlangen wij er nog zo hevig naar. Toch, laat Titus weten, is er een weg naar wat hij noemt 'de geboorte van God de Zoon uit ons'. In één van de artikelen over de *Evangelische Peerle* schrijft hij:

Daar in het diepste van onze ziel komen wij aan de werking Gods, waardoor Hij ons in stand houdt en wij door Hem worden geleid en gericht. Tot die diepste oorsprong moeten we gaan om in God onszelf terug te vinden. Daar in het binnenste van onze ziel komen we op de grond, waarin ons wezen zijn wortelen heeft. Op die grond die niets anders is dan de erkenning van ons met God verbonden zijn, moeten wij leven, daar is ons vaderland, daar komen we in het rijk van God.¹⁹

Leven op de grond die niets anders is dan 'de erkenning van ons met God verbonden zijn'. Titus Brandsma spreekt over 'erkenning'. Wij zouden nu veel meer het woord *bewustzijn* of *beseft* gebruiken. In het bewustzijn, het bewustzijn dat God in ons woont, komen wij bij ons vaderland. Met andere woorden, dáár komen wij thuis, komen wij waar wij horen te zijn, bij die liefde waaruit wij zijn ontstaan en die ons heeft gewild. Het diepe beseft dat God ons nooit verlaat, dat God en mens niet te scheiden zijn. Daar is, volgens Brandsma, het Rijk van God.

¹⁸ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – Overgangen in onze geestelijke Letterkunde II', *De Gelderlander* 93 (3 mei 1941).

¹⁹ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – De Evangelische Peerle, inhoud en strekking III', *De Gelderlander* 91 (27 mei 1939).

6. LEVEN IN HET BESEF VAN GODS AANWEZIGHEID

Wat is er nodig om tot dat 'onderbuikbesef' te komen? Titus geeft in zijn geschriften veel aanwijzingen om daar te komen, om steeds meer te komen tot dat voortdurend bewustzijn van Gods aanwezigheid. Het is heel opvallend dat hij zijn lezers van *De Gelderlander* daarbij twee sporen geeft, die zij kunnen volgen als zij God zoeken. Het zijn sporen die volgens hem beide gegaan moeten worden. Het is enerzijds het spoor van de *onthechting* en anderzijds het spoor van de *aanhechting*.

De onthechting is het spoor dat we heel goed kennen. Het is het spoor van de ontleding, die ook wel de vernieting wordt genoemd. Titus werkt dit voor zijn lezers bijvoorbeeld uit in zijn artikelen over Pelgrim Pullen. In één daarvan is het volgende te lezen:

Pullen vordert als eerste voorwaarde om tot de kennis van God te geraken een dusdanige onthechting aan zichzelf en aan alle schepselen dat gesproken kan worden van 'ontbloten', van 'vernietigen', van 'ontzinken aan zichzelf'. Dit vordert volgens hem de aard van het Goddelijk Wezen. Dit is onder geen beelden of omschrijvingen kenbaar.²⁰

Drie woorden met een sterke beeldende kracht: ontbloten, vernietigen, en ontzinken aan zichzelf. *Vernietigen*, tot niet brengen, verminderen tot weinig of niets over is. *Ontzinken aan zichzelf*: het woord 'zinken' doet voelen dat ook hier een betekenis ligt in de zin van 'verdwijnen'. Maar *ontbloten* is wel een heel duidend woord, het betekent: bekleding ergens vanaf halen, tot iets naakt, in eigenheid te zien is. Onversluierd, onbedekt. Alles wat het wezenlijke kan verstoppen, is eraf.

Dat is nogal wat! Driemaal wordt met verschillende woorden gezegd dat, om tot ervaring of bewustwording van 'God in ons' te komen, in de mens het wezenlijke van onder het stof vandaan gehaald moet worden. En het stof dat is, schrijft Titus, 'zichzelf en alle schepselen'. Dit kan afschrikken, als wij dit lezen, want wij zijn ons er vaak juist zo bewust van hoe kostbaar en mooi de schepping is. Hoe diep kunnen religieuze ervaringen niet zijn, als wij in de natuur lopen en als die op ons inwerkt, als we tot in iedere vezel van onze lichamelijke verbondenheid ervaren met alles dat is.

Maar Titus geeft in deze tekst ook een verklaring waaróm hij op deze wijze nadruk legt op die *vernietiging*: 'Dit eist de aard van het Goddelijk Wezen'. Kijk, dat is belangrijk voor ons mensen, die altijd alles in regels en geboden willen vatten. Daar gaat het dus helemaal niet om. Het heeft niet met goed en kwaad te maken, niet met gij zult wél of gij zult níet. Het heeft er zeker níet mee te maken dat wij niet zouden mogen genieten van het goede van het leven. Maar het gaat om het wezen, het eigene van God, die zich 'onttrekt aan ieder beeld en iedere omschrijving'. God is altijd meer of anders. Beelden die worden ontleend aan wat wij kunnen bedenken of aan de schepping, schieten altijd tekort. Als wij ons zo hechten aan woorden en beelden, en denken dat wij zonder hen niet kunnen leven of – nog erger – menen dat ze absoluut zijn, gaan wij altijd aan God voorbij. En het enige dat wij werkelijk nodig hebben om te leven, is uiteindelijk God.

Vooraf van belang is, dat Titus hier het besef wil bijbrengen dat er een samenhang is: de onthechting, die in bijna iedere religie wordt benadrukt – hecht je niet aan het aardse, hang je er niet in op! – en God, die in zijn Wezen zich onttrekt

²⁰ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – Jan Pelgrim Pullen (1550-1608) II', *De Gelderlander* 90 (24 september 1938).

aan alles dat er in de schepping is. God is niet tot 'iets' terug te brengen. Als we zeggen dat 'iets' God is, doen we áltijd God tekort. We kunnen zeggen: de natuur is prachtig, de natuur is Gods schepping. We kunnen zelfs zeggen dat in alles wat bestaat, Gods licht aanwezig is. Maar nooit kunnen we van iets zeggen dat dát God is of dat God zich dáártoe beperkt. Zelfs van de heilige Schrift schrijft Titus in een van zijn artikelen:

Niet de letter, maar de geest maakt levend. De letter van de H. Schrift en van de hoogste menselijke wetenschap kunnen ons niet doen begrijpen, wat onbegrijpelijk is, tenzij wij daaruit leren, dat God ons daardoor juist heeft willen zeggen hoe oneindig en onbegrijpelijk zijn wezen is en wij door dit begrip van onbegrijpelijkheid in nederige erkenning van onze beperktheid en van alle openbaring als blinden zien in het alverblindende licht.²¹

God is oneindig en onbegrijpelijk. God is altijd meer, veel meer. Ook meer dan wat in de Schrift staat.

Maar dat is onze moeilijkheid. Wij zijn geschapen mensen, wij zijn vorm en hebben het beeld en het woord nodig om ons uit te drukken en om te kunnen verstaan. Wij kunnen ons niets voorstellen zonder woord en zonder beeld. En tóch, om die laag in ons te bereiken waar God in ons woont, moeten we voorbij het woord en het beeld. Wij moeten weg van niet-God. En alles dat wij kennen met ons verstand, is niet-God.

Titus Brandsma schrijft: 'Niet in het schepsel dat Hem slechts flauw weergeeft, niet in allerlei beelden, maar in Hemzelf moeten wij God zoeken, gelijk Hij zich in het binnenste van onze ziel aan ons openbaart'.²² En om tot die ontmoeting te komen kunnen we dat een beetje inoefenen, door af te zien van datgene waaraan we merkbaar heel erg gehecht zijn. De enige die we nodig hebben om te leven, is God. Van Hem ontvangen wij iedere moment ons leven. Dát besef kan groeien en alles waarvan we denken dat we zonder niet kunnen leven, staat dit besef in de weg. De ontmoeting met God in ons zit niet in dat speciale beeldje of in die bijzondere liturgie. Of in dat ene boek of precies in dat ene Godsbeeld, dat altijd – denk maar aan de *Diesrede* van Titus – tijdgebonden is.

7. OEFENING IN ONTHECHTING EN IN AANHECHTING

In het kader van de onthechting en ontleding is het ook begrijpelijk dat Titus Brandsma in zijn artikelen nogal wat nadruk legt op de deugd. Deugd speelt voor hem op twee niveaus, die niet zozeer in een chronologische volgorde moeten worden gedacht, maar meer als elkaar bevruchtend.

De eerste laag is dat deugd een oefening in onthechting is. Wij zijn geneigd, vooral bij de deugd, te denken dat dit met moralisme te maken heeft. Wij mensen willen graag alles in onze kaders vatten waarin we de dingen kunnen hanteren. Dan weten we tenminste waar we ons aan te houden hebben. Titus zoekt het echter véél dieper dan dat oppervlakkige niveau. Hij schrijft dat deugd, álle deugd erop gericht is om lief te hebben. Het is volgens hem een trefzekere wijze van vernietiging van

²¹ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – De Mystiek van Hadewych II, *De Gelderlander* 92 (23 november 1940).

²² T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – Overgangen in onze geestelijke Letterkunde II', *De Gelderlander* 93 (3 mei 1941).

zichzelf: Immers, deugd vraagt om het goede te doen, ook als wij voelen dat wij zelf gevaar lopen en onszelf moeten beschermen tegen de ander. Deugd vraagt altijd dat wij barmhartig zijn voor onze medemens. Deugd vraagt iemand als medemens te behandelen, ook als het iemand is die wij helemaal niet mogen of die ons kwaad wil doen. Deugd vraagt dat wij zorgzaam zijn voor de schepping, ook als dit ingaat tegen onze directe behoeften. Deugd is liefde: het leven gunnen en geven aan de ander of het andere, helemaal om niet. Zoals wij zelf het leven krijgen van het Goede met een hoofdletter, helemaal om niet.

De inoefening van de deugd leidt, als God het geeft, tot de deugd op een diepere laag dan de inoefening: 'Elke dag opnieuw moet de ziel zich God toekeren en zuiveren terwijl de beoefening van de deugd de innigste vereniging met God niet slechts moet voorafgaan, maar ook de vrucht ervan moet wezen en ze moet vergezellen', schrijft Titus.²³ Als het gegeven wordt, stroomt deugd als vanzelf uit de innig met God verbonden mens. De inoefening van de deugd is op onze weg heel belangrijk, want waar de liefde in ons is, daar woont God. Daar ontmoeten God en mens elkaar.

Maar er is, zoals ik al zei, door de mens een weg te gaan, die Titus Brandsma nóg belangrijker vindt dan oefeningen van onthechting. In dat voor hem zo belangrijke boek *Evangelische Peerle* staat over die tweede weg prachtig het volgende geschreven:

Wij moeten onze harten los maken van alles wat wij gedaan hebben of nog zullen doen, en van alle invallen die de liefdevolle aandacht op God beletten of kunnen schaden. En wij zullen geen aandacht schenken aan alle vrees, verstrooiing en zorg, maar heel simpel met onze gedachten in God gaan en over alle voorkomende beletselen heen springen gelijk de herten en hinden, en zeggen: Waar zijt Gij, mijn Heer en mijn God? Gij hebt mij geschapen om U te kennen en lief te hebben.²⁴

Vorbij alle onthechting vindt Titus het nog belangrijker om ons aan God te hechten. Vorbij alle zorgen die we ons kunnen maken, dat we niet goed genoeg zouden zijn, of te verstrooid, moedigt hij zijn lezers aan om daar toch vooral niet bij stil te blijven staan, 'maar over alle beletselen heen te springen'.

'Wij zijn geschapen om God lief te hebben', laat Titus zijn lezers meer dan eens weten. En hij wekt zijn lezers op om toch vooral zoveel mogelijk de liefde in zichzelf aan te wakkeren. Dat kan natuurlijk op zoveel manieren, maar in de vele artikelen die expliciet handelen over inoefeningen op de geestelijke weg, is er een aantal oefeningen waar hij nadruk op legt. Allereerst natuurlijk het liefdevolle gebed, het liefst met weinig woorden: in gebed je bewustmaken dat wijzelf met alles wat ons omgeeft, van goddelijke oorsprong zijn; dat wij onszelf niet hebben geschapen en dat het leven een gunst is. Maar ook – voor Brandsma héél belangrijk – door het horen of lezen van het evangelie, en dan vooral de meditatie over het lijdensverhaal. In de meditatie die hij heeft geschreven bij de kruiswegstaties van Albert Servaes, zegt hij over het lijden van Christus: 'Daarin komt de Goddelijke liefde het allersterkst uit. God zelf heeft dat Lijden de openbaring van zijn liefde genoemd'.²⁵

Met Gods menswording is Gods liefde in de wereld gekomen. Voor Titus was het lijden van de Christus datgene dat hem voorál in contact bracht met Gods

²³ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – Pater Brugman als leermeester van het geestelijk leven I', *De Gelderlander* 92 (14 september 1940).

²⁴ Anoniem, *De Evangelische Peerle*, deel 1, 6.

²⁵ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – De Evangelische Peerle, inhoud en strekking II', *De Gelderlander* 91 (20 mei 1939).

grenzeloze liefde voor de mens. En de meditatie daarover wekten bij hem de liefde op. Juist in de uiterste ontluistering zag Titus een weg. Hier zag hij de liefde in alle zuiverheid aan het licht komen, als alle gerichtheid op het zelf daarin geen deel meer heeft en de Ander wérkelijk als de ander wordt aanvaard. Dit helpt, schrijft Titus, om 'ons geheel in God te doen verliezen en te doen opgaan'.²⁶

Ondanks al het oefenen dat een mens kan doen in onthechting én aanhechting, bereiken wij God niet uit onszelf. Titus laat altijd weer zijn lezers merken dat de mens alleen een beetje kan meegeven met wat God doet. Sommige mensen worden heel bekwaam in allerlei oefeningen van onthechting. Ze kunnen zich goed in allerlei zaken onthouden, nachten lang waken, uren en uren bidden en mediteren. Zij beoefenen de deugd voorbeeldig. Maar hoe vaardig zij ook zijn in allerlei oefeningen, iedereen komt er vroeg of later achter dat niet de mens het eigenlijke werk doet, maar God. En dat al het streven van de mens op niets uitloopt, als God zelf geen ruimte maakt in de ziel van de mens.

Titus maakt, met de mystici die hij bestudeerde, duidelijk dat het uiteindelijk God is die ons open maakt voor zijn werking. God is het die ons de beelden en woorden afneemt waaraan wij zo gehecht zijn en die het verlangen en de liefde aanblaast. En God heeft daar maar één middel voor, het leven dat Hij ons heeft geschonken. God maakt ruimte in ons, in het leven zoals zich dat aan ons voltrekt.

Echte ontvankelijkheid voor God ontstaat, waar wij meer en meer ertoe kunnen komen om het leven zelf z'n gang te laten gaan. Echte ontvankelijkheid ontstaat, waar wij met vallen en opstaan ons leren overgeven – door de angst heen – aan wat het leven brengt. Aan álles wat het leven brengt, en dat valt lang niet mee.

8. VERLATENHEID EN LIJDEN – OPGENOMEN IN GODS LIEFDE

De heilige voor wie Titus Brandsma heel veel bewondering en devotie had, was Liduïna van Schiedam. 'Een openbaring van Gods liefde', noemt hij haar.²⁷ Opvallend is hierbij dat Titus Brandsma bij de bespreking van Liduïna vooral aandacht schenkt aan de passiviteit van de menselijke pool in het God-menselijk betrekingsgebeuren: 'In weinig Heiligen zo sterk als in Liduïna komt naar voren dat de mens het voorwerp is van de Goddelijke liefde en [dat] dit meer betekent dan het actieve beminnen, waarin de mens het handelend onderwerp is'.²⁸

Veel mensen kennen het verhaal van Liduïna. Een ziekte maakte haar al op jonge leeftijd bedlegerig en zij moest een verschrikkelijk lijden ondergaan. De beelden die in haar levensverhaal van haar ziekte worden geschetst, zijn verschrikkelijk. En daar bovenop deed zij nog allerlei verstervingen, die haar lijden nog veel erger maakten. Zij was wat dat betreft een echte middeleeuwse heilige. Zij kreeg ook allerlei visioenen en deed vele wonderbaarlijke dingen. Maar dit was niet de reden waarom Titus Brandsma zo'n bewondering voor haar had. Over bijzondere verschijnselen bij heiligen deed hij altijd vrij laconiek: hij wuifde ze weliswaar niet weg, maar hij meende wel dat suggestie en eigen cultuur- en tijdgebonden

²⁶ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – De Evangelische Peerle, inhoud en strekking III', *De Gelderlander* 91 (13 mei 1939).

²⁷ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – Pater Brugman als leermeester van het geestelijk leven II', *De Gelderlander* 92 (21 september 1940).

²⁸ T. Brandsma, t.a.p.

verbeelding altijd een rol spelen. Nee, zijn bewondering voor Liduina kwam door iets anders. Wat dat was, wordt duidelijk als hij schrijft over de laatste periode van haar leven.

In de laatste tijd van Liduina's leven werd haar ook het diepe gevoel van innige verbondenheid met God ontnomen, dat zij ondanks alles altijd had gevoeld. Zij was al door mensen verlaten, nu voelde zij zich ook door God verlaten. Titus schrijft:

Zo moest zij Hem gelijk worden die in het uur van de dood uitriep "Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten". Het was die gelijkvormigheid met Jezus die haar in die zware ogenblikken gelukkig maakte.²⁹

Liduina voelde dat zij pas hier gelijkvormig werd met Jezus, de gestalte van Gods liefde. De vreugde van de vereniging met God wordt aldus, volgens Titus, niet alleen geput uit het gevoel van innigheid. Het gevoel van verlatenheid, zoals dat van Christus op het kruis, mag juist voor een mens een teken zijn van de aanwezigheid van God, van Gods werking in de mens. De verlatenheid is voor Liduina bij uitstek het teken dat zij is opgenomen in de zelfgave van God en dus in zijn absolute liefde. Zij bewees zo, aldus Titus, 'duidelijker dan door de begenadigingen en verlichtingen, dat zij leefde in de innigste vereniging met God'.³⁰ Dit was het dat haar gelijkvormig maakte.

In ons leven is er heel veel waarnaar wij verlangen en uitzien. Maar, laat Titus Brandsma weten, juist in de verlatenheid, in het niet-krijgen, het niet-hebben, het niet-getroost worden, kunnen wij leren liefhebben. Liefhebben ontstaat daar waar een mens op de bodem komt van het bestaan, waar niets anders meer is dan ons leven, ons bestaan, ons zijn dat we van God hebben ontvangen. Gratis, zonder andere reden dan dat Hij liefheeft. Ja Hij, de liefde zelf, is. Uit het diepe besef van die eindeloze liefde dat in mensen kan ontstaan, wordt ook als vanzelf uit mensen steeds meer de liefde geboren. Want dat diepe besef uit God te zijn, leert zichzelf geven, zonder terughouden, zonder dat er iets voor terug ontvangen hoeft te worden. Titus schreef, met de mystici die hij bestudeerde: Dan wordt God in mensen geboren.

9. BESLUIT

Toen Titus Brandsma al deze artikelen schreef, kon hij nog niet weten hoe in zijn leven al zijn woorden tot werkelijkheid zouden worden. Hij was altijd al een man die het vuur uit z'n sloffen liep voor mensen die hem nodig hadden. Hij bracht zijn medebroeders zo nu en dan tot wanhoop, omdat hij zoveel weggaf van goederen uit het klooster en hij had altijd geld te kort. Hij was al tot veel liefde gedreven. Maar tijdens zijn gevangenschap – eerst in Scheveningen, daarna in Amersfoort, Kleef en Dachau – kwam ook hij steeds meer in een situatie waarin door ziekte en mishandelingen het laatste van hem werd afgenomen. Hij kon geen enkel decorum meer ophouden, hij ging door een hel. En er zijn getuigen die hebben verklaard dat ze hem ook in tranen hebben gezien, misschien wel wanhopig.

²⁹ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – Naastenliefde van Sint Liduina', *De Gelderlander* 91 (4 maart 1939).

³⁰ T. Brandsma, 'Van ons Geestelijk Erf – Pater Brugman als leermeester van het geestelijk leven VII', *De Gelderlander* 92 (26 oktober 1940).

Titus kwam op de bodem en daarmee op het naakte bestaan dat hij had ontvangen van de God die hij zo liefhad. Op de mensen die Amersfoort, Kleef en Dachau hebben overleefd en die hem daar hebben meegemaakt, heeft hij een onuitwisbare indruk gemaakt. Hij bleef zijn medemens liefhebben, ondanks het kwaad waaraan die mens zich overgaf. In iedere mens bleef hij de aanwezigheid Gods zien. Iedere mens zag hij als de plaats waaruit God geboren kan worden.

Titus had eerbied, ook voor de kampbewaarders door wie hij ernstig werd mishandeld, en hij bleef eerbied houden tot het einde. Hij ging Liduina achterna en al die andere vromen en mystici die hij had bestudeerd: ook in hem is God, die op de bodem van de ziel van iedere mens leeft, tot leven gekomen. In Dachau werd God in Titus geboren.

Vervolg van de binnenzijde van de voorkaft

15. Daniel a Virgine Maria O.Carm., *Konste der konsten. Ghebedt*. Bloemlezing samengesteld door Sanny Bruijns O.Carm. en Esther van de Vate O.Carm. Boxmeer, 2008.
16. Titus Brandsma O.Carm., *Naar Jezus met Maria. Karmelretraites*. Met een inleiding door Sanny Bruijns O.Carm. en verantwoording door Rudolf van Dijk O.Carm. Boxmeer, 2008.
17. Susan van Driel O.Carm., *Voorwerp van Gods liefde. Titus Brandsma over de weg die God en mens met elkaar gaan*. Lezing tijdens de jaarlijkse herdenking van Titus Brandsma (Nijmegen 31 oktober 2009). Boxmeer, 2010.

